

И. Г. Кошлань, Н. М. Вербовета

ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ У СТУДЕНТОВ-АКЦЕНТУАНТОВ

В статье представлены результаты эмпирического исследования, направленного на поиск связей между такими психологическими явлениями, как жизнестойкость и типы акцентуаций личности.

Ключевые слова: жизнестойкость, типы акцентуаций личности.

I. G. Koshlan', N. M. Verbovets'ka

PECULIARITIES OF HARDINESS OF STUDENTS WITH DIFFERENT TYPES OF ACCENTUATIONS

The article presents the results of empirical research aimed at finding relations between such psychological phenomena as hardiness and types of personality's accentuations. Modern psychology determines hardiness as a system of convictions about oneself, about the world and relations with it. Hardiness is usually defined as a personality structure comprising the three related general dispositions of commitment, control, and challenge that functions as a resistance resource in the encounter with stressful conditions. The empirical research demonstrates a conformity of certain combination of vitality indicators and particular types of personality's accentuations. The obtained data complete known characteristics of accentuations and can promote the process of self-cognition and self-development of students, as well as increasing physical and psychical health and self-realization as a specialist in future professional activity.

Keywords: hardiness, type of personalities' accentuation.

Подано до редакції 29.05.2013

УДК: 159.922.

І. Г. Кошлань, Л. О. Першина

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються результати теоретико-емпіричного дослідження комунікативної толерантності у юнацькому віці у співвідношенні зі стилем сімейного виховання як одним з її психологічних чинників.

Ключові слова: комунікативна толерантність, стиль сімейного виховання.

У статті представлені результати емпіричного дослідження специфіки комунікативної толерантності у юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання.

Проблема комунікативної толерантності у сучасному соціокультурному контексті набуває все більшої актуальності. Особливо актуальною на сьогодні представляється проблема толерантної комунікації в молодіжному середовищі (А. М. Горянська, В. М. Гришук, С. В. Данілова, О. Ю. Клепцова, Т. Н. Лобанова, В. Г. Маралов, Л. Л. Мончинська, Н. В. Коваленко, Я. І. Ростовська, В. А. Ситаров, А. Г. Скок, С. Н. Толстикова та інші). Існує ряд досліджень, в яких розглядаються чинники комунікативної толерантності, механізми її формування та проявів, в тому числі й юнацькому віці (В. М. Гришук, О. О. Драганова, Г. С. Кожухарь, Н. Л. Оконешнікова, Л. С. Разіна та ін.). Оскільки численні вітчизняні та зарубіжні автори (Л. Й. Вассерман, І. О. Горькова, О. Є. Роміцина, І. С. Кон, А. Є. Личко, Л. О. Першина, М. Раттер, М. Ремшмідт та ін.) показали, що внаслідок певних чинників (матеріальна залежність, територіально-сумісне мешкання, інерція батьківських установок, пов'язаних з керівництвом та підкоренням та ін.) роль сім'ї у розвитку особистості й у юнацькому віці зали-

шається однією з найголовніших, тому вважається за доцільне розглянути особливості комунікативної толерантності юнаків та дівчат у сімейному контексті.

У сучасній психологічній літературі поняття «комунікативної толерантності» визначається як характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь сприйняття нею неприємних психічних станів або таких, що на її думку неможливо прийняти, а також якостей та вчинків партнерів по взаємодії [1]. Таке розуміння комунікативної толерантності дозволяє розглядати її як соціально і особистісно-значущу цінність, формування якої можливо тільки в адекватних соціально-культурних умовах. Оскільки життя у сім'ї забезпечує великий досвід у сфері міжособистісних взаємин та формує цінності, що мають проєкцію на ставлення дитини до оточуючих у майбутньому, ми звернулися до вивчення стилю сімейного виховання як одного з найважливіших чинників формування комунікативної толерантності.

Під стилем сімейного виховання розуміється багатовимірне утворення, яке включає ставлення батьків до дитини та переживання цього ставлення (емоційний компонент), особливості сприймання та розуміння характеру дитини, її вчинків (когнітивний компонент), поведінкові стереотипи, що застосовуються

до дитини (поведінковий компонент). Найбільш повно характеристика стилів сімейного виховання представлена «поблажливою гіперпротекцією», «емоційним відторгненням», «гіпопротекцією», «домінуючою гіперпротекцією», «підвищеною моральною відповідальністю», «жорстоким поводженням» [2; 4].

Дослідження комунікативної толерантності у юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання проводилось на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» серед студентів другого курсу історико-філософського та філологічного факультетів. У дослідженні взяли участь 62 особи у віці 18-19 років. Діагностичні процедури та первинна обробка даних були здійснені слухачем факультету післядипломної освіти «Психологія» Г. Пушкарьовою під час виконання випускної роботи під керівництвом першого автора.

Для вирішення емпіричних задач дослідження був відібраний наступний інструментарій: для діагностики показників комунікативної толерантності – методики «Комунікативна толерантність» (В. В. Бойко) та «Визначення деструктивних установок у міжособистісних відносинах» (В. В. Бойко) [1]; для діагностики показників стилів сімейного виховання – методика «Батьків оцінюють діти» (БОД) (модифікація опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Е. Г. Ейдемільера, що виконана І. О. Фурмановим і А. А. Алад'їним) [4]. Обробка даних здійснювалась методами кількісного (за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows) і якісного (метод «профілів») аналізу, а також проводився порівняльний аналіз отриманих результатів, їх психологічна інтерпретація.

Методики В. В. Бойко «Комунікативна толерантність» та «Визначення деструктивних установок у міжособистісних відносинах» дозволяють діагностувати наступні показники комунікативної толерантності: нерозуміння індивідуальності іншої людини (НІЛ); Я-еталон (ЯЕ); категоричність або консерватизм (КК); невіміння приховувати почуття (НПП); прагнення переробити партнерів (ПП); прагнення підіграти партнера під себе (ППС); невіміння пробачати (НП); нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту партнера (НДП); невіміння пристосовуватися до інших (НП); завуальована жорстокість (ЗЖ); відкрита жорстокість (ВЖ); обгрунтований негативізм (ОН); буркотіння (Б); негативний досвід спілкування (НДС).

Методика «Батьків оцінюють діти» (БОД) (модифікація опитувальника «Аналіз сімейного виховання» (АСВ), Е. Г. Ейдемільера, В. В. Юстицькіса, виконана І. О. Фурановим і А. А. Алад'їним) дозволяє виявити стиль сімейного виховання у «віддзеркаленому» вигляді, що є особливо цінним для нас, оскільки встановлено, що саме «віддзеркалене» батьківське ставлення впливає на формування особистості дитини.

Методика діагностує порушення сімейного виховання та їх причини за наступними шкалами: гіперпротекція (Г+), гіпопротекція (Г-), поблажливості (У+), ігнорування потреб дитини (У-), надмірність вимог-обов'язків (Т+), недостатність вимог-обов'язків дитини (Т-), надмірність вимог-заборон (З+), недостатність вимог-заборон дитини (З), надмірність санкцій (С+), мінімальність санкцій (С-), нестійкість стилю виховання (Н), розширення сфери батьківських почуттів (РРЧ), перевага дитячих якостей (ПДК), виховна невпевненість батьків (ВН), фобія втрати дитини (ФУ), нерозвиненість батьківських почуттів (НРЧ), проекція на дитину власних небажаних якостей (ПНК), винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання (ВК).

За умовами досягнення критичних значень за певними шкалами може бути діагностований один з наступних стилів негармонійного виховання:

1) *Поблажлива гіперпротекція*. Дитина знаходиться в центрі уваги сім'ї, яка прагне до максимального задоволення її потреб. 2) *Домінуюча гіперпротекція*. Дитина також в центрі уваги батьків, які віддають їй багато сил і часу, проте, в той же час, позбавляють її самостійності, ставлячи численні обмеження і заборони. 3) *Підвищена моральна відповідальність*. Цей тип виховання характеризується поєднанням високих вимог до дитини із зниженою увагою до її потреб. 4) *Емоційне відторгнення*. В основі емоційного відторгнення лежить усвідомлюване або, частіше, неусвідомлюване ототожнення батьками дитини з будь-якими негативними моментами у власному житті. Дитина в цій ситуації може відчувати себе перешкодою в житті батьків, які встановлюють у відносинах з нею велику дистанцію. 5) *Жорстоке поводження з дитини*. Тут на перший план виходить емоційне відторгнення, що виявляється покараннями у формі биття і катувань, позбавленням задоволень, незадоволенням їх потреб. 6) *Гіпопротекція*. Дитина надана самій собі, батьки не цікавляться нею і не контролюють її.

Перш за все, для пошуку взаємозв'язків між показниками комунікативної толерантності та стилів сімейного виховання був проведений кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу представлені в табл. 1, 2. Між показниками комунікативної толерантності та показниками стилю сімейного виховання виявлені значущі додатні та від'ємні зв'язки ($p < 0,05$; $p < 0,01$). Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення специфіки комунікативної толерантності у юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання.

За результатами діагностики за опитувальником БОД було утворено 4 групи осіб юнацького віку - представників сімей з різними стилями виховання: група осіб – представників сімей зі стилем виховання домінуюча гіперпротекція (ДГ); група осіб – представників сімей зі стилем виховання поблажлива гіперпротекція (ПГ); група осіб – представників сімей зі

стилем виховання підвищена моральна відповідальність (ПМВ); група осіб — представників сімей зі стилем виховання гіпопротекція (ГП).

На рисунку представлені профілі комунікативної

толерантності у юнаків та дівчат із сімей зі стилем виховання домінуюча гіперпротекція (ДГ), поблажлива гіперпротекція (ПГ), підвищена моральна відповідальність (ПМВ), гіпопротекція (ГП).

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками комунікативної толерантності та характеристиками стилю сімейного виховання

Показники стилів сімейного виховання	Показники комунікативної толерантності						
	НІЛ	ЯЕ	НПП	ПП	ППС	НП	НДП
Г-	308#		405*	327*			
В-							295#
З+	408*			410*			286#
З-			317#				
С+				263#			
С-		308#				268#	
Н	295#			260#			
ВН				276#	379*		
ФВ		-393*					
ВК	373*			301#			287#

Примітка: тут і в наступних таблицях нулі й коми опущені; $p < 0,01^*$, $\# p < 0,05$; $n = 62$.

На вісі Х розташовані показники чотирьох шкал комунікативної установки та десяти шкал загальної комунікативної толерантності, на вісі У – їх значення, які представляють усереднену оцінку кожного показника всіх представників виділених груп, виражену в процентилях. Середня лінія ряду проходить через 50 процентиля. Чим вище показник, тим більше виражена інтолерантність за відповідною шкалою. Значення, наближені до нуля, характеризують виразність толерантності за даною шкалою комунікативної толерантності.

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна

досліджувана група осіб юнацького віку характеризується специфікою комунікативної толерантності, що проявляється як у своєрідному сполученні параметрів, так і в рівнях, яких досягають показники. Це відбивається, насамперед, в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні щодо середньої лінії ряду, що відзначається візуально, а також у наявності статистично значущих відмінностей між однією меншими показниками профілів. Вірогідність відмінностей була підтверджена за допомогою t-критерію Ст'юдента для незалежних вибірок.

Таблиця 2

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками комунікативної установки та характеристиками стилю сімейного виховання

Показники стилів сімейного виховання	Показники комунікативної установки				
	ЗЖ	ВЖ	ОН	НДС	ЗП
В+		-277#	-357*		
З+				391*	266#
С+	-458*				
Н				334*	
РБП	-319#		297#		
ВК				327*	

Аналіз відмінностей у профілях комунікативної толерантності юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання з погляду їхньої конфігурації, а також особливостей сполучень найбільш

виражених показників у кожній типовій групі дозволив описати специфіку комунікативної толерантності у юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання.

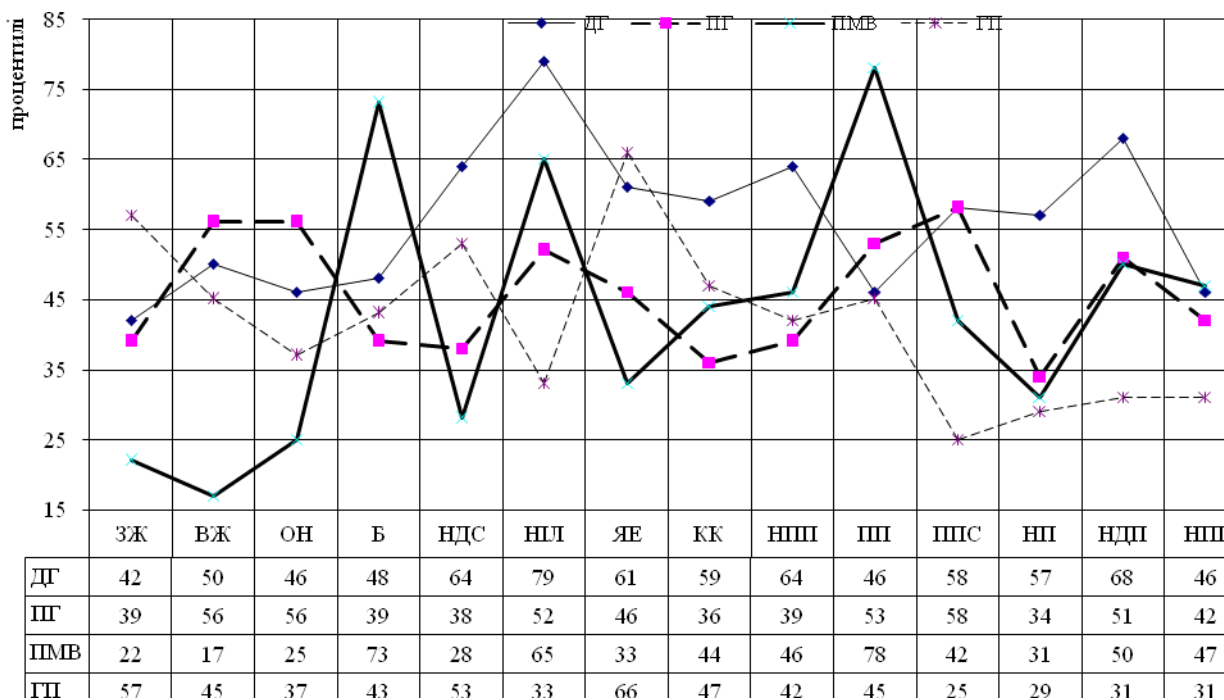

Рис. 1. Профілі комунікативної толерантності у юнаків та дівчат – представників сімей з різними стилями виховання.

Нижче наведені характеристики комунікативної толерантності у представників різних груп сімей, складені на підставі інтерпретацій В. В. Бойко – автора методики комунікативної толерантності, характеристик стилів сімейного виховання, наших спостережень за досліджуваними, порівняння профілів, ранжування, а також зіставлення отриманих даних з даними психологічної літератури [1,2,3,4,5].

Особливості комунікативної толерантності у юнаків та дівчат із сімей зі стилем виховання *домінуюча гіперпротекція* полягають у загальній інтолерантності, що, насамперед, виявляється у нездатності та небажанні зрозуміти індивідуальність іншої людини, проявляти терпимість до фізичного або психічного дискомфорту партнера, негативному досвіді спілкування та невмінні приховувати почуття. Вказані особливості комунікативної толерантності/інтолерантності представників даної групи вірогідно пов'язані з такими притаманними стилю «домінуюча гіперпротекція» характеристиками, як численні обмеження і заборони, а також «авторитарним синдромом» – одним із типових проявів «комплексу інтолерантності», який полягає у небажанні аргументувати свою поведінку або вникати в аргументи інших, а також нездатності визнавати невдалу стратегію [3].

Особливості комунікативної толерантності у юнаків та дівчат із сімей зі стилем виховання *поблажлива гіперпротекція* виражаються в низькій категоричності та консерватизмі, вмінні пробачати, знаходити спільну мову з партнерами, приховувати небажані почуття. Виділені осо-

бливості комунікативної толерантності поєднуються у них з переважно позитивним досвідом спілкування, відсутністю схильності до завуальованої жорстокості та буркотіння.

Можливо, саме такі особливості комунікативної толерантності можна пояснити безумовним прийняттям особистості дитини, яке, як правило демонструють батьки у сім'ях зі стилем виховання *поблажлива гіперпротекція*. У той же час, деякі ознаки інтолерантності, притаманні представникам даної групи (наприклад, прагнення підігнати партнера під себе, зробити його зручним), вірогідно, пов'язані з такими ознаками даного стилю, як повна відсутність обмежень з боку батьків.

Особливості комунікативної толерантності у осіб із сімей зі стилем виховання *підвищена моральна відповідальність* полягають у їх добродушності, відсутності в поведінці проявів жорстокості або негативізму, вмінні знаходити спільну мову з партнерами. Разом з тим, представникам цієї групи притаманне прагнення переробити, перевиховати партнерів, що нерідко виявляється у звичці читати мораль, повчати, докоряти у порушенні правил та етики. Цілком логічно, що в них також відмічається схильність до буркотіння та неспроможність визнати право іншої людини на індивідуальність, що є ознаками комунікативної інтолерантності. Саме такі особливості проявів комунікативної толерантності/інтолерантності можуть бути обумовлені стилем виховання *підвищена моральна відповідальність*, який характеризується поєднанням високих вимог до дитини з низькою увагою до її потреб.

Специфіка комунікативної толерантності у студентів із сімей з різними з стилями виховання

Ранг	Стилі сімейного виховання			
	ДГ	ПГ	ПМВ	ГП
1	НІЛ	ППС	ПП	ЯЕ
2	НДП	ВЖ ОН	Б	ЗЖ
3	НДС НПП	ПП	НІЛ	НДС
4	ЯЕ	НІЛ	НДП	КК
5	КК	НДП	НПП	ВЖ
6	ППС	ЯЕ	НПП	ПП Б
7	НП	НПП	КК	НПП
8	ВЖ	ЗЖ Б НПП	ППС	ОН
9	Б	НДС	ЯЕ	НІЛ
10	ОН ПП НПП	КК	НП	НДП НПП
11	ЗЖ	НП	НДС	НП
12			ОН	ППС
13			ЗЖ	
14			ВЖ	

Примітка: показники комунікативної толерантності/інтолерантності ранжовані в порядку зменшення.

Особливостями комунікативної толерантності у юнаків та дівчат із сімей зі стилем виховання *гіпопротекція* є властива їм здатність виокремлювати та розуміти індивідуальність співбесідника, прилаштовуватися до нього, вміння пробачати. Порушує комунікативну толерантність цих осіб звичка оцінювати поведінку та думки інших людей, використовуючи себе як еталон для порівняння, при цьому проявляючи завуальовану жорстокість у ставленні до людей та в судженнях про них. *Гіпопротекція* як стиль сімейного виховання, що переважає у сім'ях даної групи досліджуваних, відрізняється зниженою увагою до будь-яких потреб дитини - духовних або матеріальних. Дитина, яка надана сама собі, позбавлена

підтримки близьких дорослих, нерідко проходить жорстоку «школу життя», вилучаючи з неї такі уроки, як «Довіряй, але перевіряй», «Люди невдячні» та інше. Ураховуючи, що формування толерантності можливо тільки в адекватних їй соціально-культурних умовах, отримані результати уявляються цілком логічними.

Таким чином, в результаті нашого дослідження встановлено, що стиль сімейного виховання як один з важливіших параметрів індивідуального середовища й у юнацькому віці впливає на формування особистості, зокрема її комунікативну толерантність, що відображається як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, яких досягають показники комунікативної толерантності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Психоенергетика / В. В. Бойко. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с.
2. Кошлань І. Г. Психологические особенности эмоциональности подростков и стиль семейного воспитания: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кошлань Ирина Григорьевна. – Одесса, 2005. – 245 с.
3. Оконешникова Н. Л. Формирование толерантности в семье: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Оконешникова Надежда Леонидовна. – СПб., 2006. – 156 с.
4. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.
5. Першина Л. А. Возрастная психология / Л. А. Першина. – М.: Академический Проект, 2004. – 256 с.

И. Г. Кошлань, Л. А. Першина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье рассматриваются результаты теоретико-эмпирического исследования коммуникативной толерантности в юношеском возрасте в соотношении со стилем семейного воспитания как одним из ее психологических факторов.

Ключевые слова: коммуникативная толерантность, стиль семейного воспитания.

I. G. Koshlan', L. O. Pershina

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF COMMUNICATIVE TOLERANCE IN ADOLESCENCE

In the article the results of theoretical and empirical research of psychological factors of communicative tolerance in adolescence in correlation with a style of family upbringing as one of its psychological factors are examined. Peculiarities of communicative tolerance of teenagers who are brought up according to the style of hyper-protection are defined by low categoricity and conservatism, forgiveness, an ability to find a common language with partners etc. As for hypo-protection style, children from such families are characterized by the ability to isolate and understand the personality of an interlocutor, adapt

to him, the ability to forgive. It was determined that a style of family upbringing as one of the most important parameters of personal environment influence the personality formation, exactly its communicative tolerance that is reflected in specific unity of parameters as well as levels which indicators of communicative tolerance reach.

Keywords: communicative tolerance, style of family upbringing.

Подано до редакції 12.05.2013
